

Richard B. Freeman

Miért követ el sok fiatal amerikai férfi bűncselekményt, és mit lehetne tenni ez ellen?

Az elmúlt, mintegy két évtizedben a börtönbe jutás növekvő kockázata mellett is egyre több amerikai férfi követett el bűncselekményt: elsősorban a fiatalok, az alacsony iskolai végzettségűek és a feketék közül. A hetvenes évek közepétől a kilencvenes évek közepéig az Egyesült Államokban nagyjából megháromszorozódott a börtönben vagy fogházban fogva tartott férfiak száma, ami azt jelenti, hogy 1993-ban már a munkaképes férfi népesség minden ötvenedik tagja börtönben volt. Mindennek a bűnözés nagyarányú csökkenéséhez kellett volna vezetnie: ha a legveszélyesebb bűnözők a börtönben vannak, nincs módjuk, hogy kirabolják, meglopják a polgárokat, vagy más bűnököt kövessenek el. A bűnözés várt drámai csökkenése azonban nem következett be. A rendőrségen bejelentett bűncselekmények száma stabilizálódott, míg az összes bűncselekmények feltételezett száma (amely tartalmazza a be nem jelentett eseteket is) sokkal lassabban csökkent, mint az várható lett volna. A jelek szerint a szabadlábon lévők a bebörtönzött bűnözők „helyére lépnek”.

Vajon mi ösztönzi a fiatal amerikai férfiakat, különösen az alacsony képzettségűeket és a feketéket, hogy a börtönbe jutás növekvő kockázata ellenére is ilyen nagy számban kövessenek el bűncselekményeket? Vajon a növekvő bűnözés annak következménye, hogy összeomlott a kevésbé képzettek munkaerőpiaca? Vajon az az egyetlen hatásos módja a bűnözés elleni védekezésnek, hogy bezárjuk őket?

Jelen tanulmányban ezekre a kérdésekre keressük a választ. Bemutatjuk, hogy a bűnözésben való részvétel olyan mértéket ért el, hogy sok fiatal számára a normális gazdasági élet részévé vált. Bebizonyítjuk, hogy a munkaerőpiaci ösztönzők hatással vannak a bűnözés mértékére, és hogy a nyolcvanas és kilencvenes évek depressziós munkaerőpiaci helyzete miként járult hozzá ahhoz, hogy a kevésbé képzett férfiak körében nőtt a bűnözés. A bűnözés és a börtönök fenntartásának ismert magas költségei mellett még a legkisebb mértékben hatásos megelőző intézkedések is társadalmilag kívánatosak lehetnek.

A bűnözés nagyságrendje

Az amerikai férfiak bűnözési statisztikái megdöbbentőek. Lássuk először az elítéltek számát. 1993-ban 910 000-en voltak állami vagy szövetségi börtönökben, további 440 500-an fegyházban, azaz összesen 1 350 500-an töltötték szabadságvesztés büntetésüket. A férfi munkaerőt mintegy 69,9 milliónak tekintve ez azt jelenti, hogy közülük minden ötvenedik börtönben volt! Ez az arány nagyjából megfelel azok arányának, akik hosszabb távon munkanélküliek maradnak egy sor nyugat-európai országban. Az Egyesült Államokban minden bebörtönzöttre 2,1 fő próbaidős jut, és 0,5 fő feltételeesen szabadlábon lévő, ami további 3 511 300 olyan férfit jelent, aki valamilyen módon a bűnözéssel kapcsolatba került. Összességében ez a férfi munkaerőnek nem kevesebb mint 7 százalékát jelenti.

A legtöbben fiatalok: 1993-ban a 25–34 év közötti amerikai férfiak 2,9 százaléka volt börtönben, és mintegy 10 százalékuk került kapcsolatba az igazságszolgáltatással.

Sokan közülük feketék: 1993-ban a 18 éven felüli fekete férfiak mintegy 7 százaléka volt börtönben. Tizenegy dolgozó fekete férfira jutott egy, aki börtönben volt. Ha a két adatsortot összevonjuk, kiderül, hogy a 25–34 év közötti fekete férfiak 12 százaléka töltötte börtönbüntetését.

A börtönben lévő férfiak között aránytalanul magas a középiskolából kimaradtak száma: 1991-ben kétharmaduk nem végezte el a középiskolát. A 25–34 év közötti kimaradtak 12 százaléka került börtönbe 1993-ban.

A három adatsortot összevonásával kiderül: 1993-ban a 25–34 év közötti fekete, középiskolából kimaradt férfiak 34 százaléka került börtönbe. Ha ehhez hozzáesszük, hogy sokan kapnak feltételes büntetést vagy „becsületsszóra” kerülnek szabadlábra, kiderül, hogy a fiatal fekete, középiskolából kimaradó népesség többsége valamilyen módon az igazságszolgáltatás ellenőrzése alá kerül – ez pedig a 25–34 éves fekete férfiak 15 százalékát jelenti.

Amikor az elítéltek kitöltik büntetésüket, sokan közülük nem térnek vissza a társadalomba, illetve a munkaerőpiacra, magas a visszaesők aránya. Sokan közülük csökkent képességekkel és szűk munkaerőpiaci lehetőségekkel térnek vissza, míg bűnözési képességeik és lehetőségeik kibővültek. A börtönviselt fiatal férfiak évekig a saját börtönének előtti lehetőségeikhez képest is rossz elhelyezkedési eséllyel indulnak (Freeman 1992). A kriminalitás a korral csökken (ami megkérdőjelezi, mennyiben csökkenti a bűnözést az idősebb elkövetők bebörtönzése), de a bűnözés nem „tinédzser-ügy”. A bűnelkövetők inkább az amerikai társadalom viszonylag állandó részét képezik: az „underclass” egyik problémás csoportját, amely nem fog magától eltűnni.

A börtönben lévők, illetve a valamilyen módon az igazságszolgáltatás ellenőrzése alá kerülők száma az Egyesült Államokban nagyságrenddel meghaladja a fejlett országok hasonló adatait. Az Egyesült Királyságban, ahol a legmagasabb a börtönbüntetések száma, 1993-ban mintegy 50 000 férfi volt börtönben, a munkaerő 0,3 százaléka. 1992-ben a börtönbüntetések aránya az egész lakossághoz viszonyítva az Egyesült Államokban 5–10 szerese volt a nyugat-európai országok hasonló adatainak.

Az Egyesült Államokban börtönben lévők számával összemérhető viszont

a Nyugat-Európában tartósan munkanélküli férfiak száma. Németországban 1992-ben a férfi munkaerő mintegy 2 százaléka volt egy évnél hosszabb ideig munkanélküli, Angliában 5,1 százalék, Franciaországban pedig 2,6 százalék volt az arányuk. Az Európában tartósan munkanélkülivé válók ugyan csak viszonylag hosszú időre kiszorúlnak a normál munkaerőpiacról. Sokan közülük a munkanélküliség után rokkanttá lesznek, vagy az előnyugdíjat választják, ahelyett, hogy visszatérnének a munkaerőpiacra.

A börtönben lévők és az igazságszolgáltatás ellenőrzése alatt lévők száma nem ad képet a bűnözés mértékéről. Nem minden elkövetőt tartóztatnak le, és még kevesebbet zárnak börtönbe. A feltételeken szabadlábon lévők és a próbaidősök is elkövethetnek újabb bűncselekményeket, és azok is, akik még nem kerültek kapcsolatba az igazságszolgáltatással. A bűnözésben való részvétel mértékét a háztartásvizsgálatok során is fel lehet mérni, és pedig olyan kérdésekkel, amelyek azt vizsgálják, hogy követett-e el valaki a családban bűncselekményt egy bizonyos időszakban. Meglepően sok fiatal férfi vallja be, hogy volt köze bűncselekményhez, különösen az olyan minták esetében, amelyek a szegény, belvárosi környékek lakosságát reprezentálják, vagy amelyekben a hátrányos helyzetű csoportok vannak túlsúlyban. Egy széles körben alkalmazott felmérés szerint (Országos Longitudinális Ifjúságkutatás; ahol a mintában túlreprezentáltak voltak a szegény családból származó fiatalok) 1980-ban a fiatal férfiak 41 százaléka ismerte el, hogy a megelőző egy évben bűncselekményt követett el, míg az 1989-es bostoni ifjúságkutatás során 23 százalék volt az arányuk (Freeman 1992). Az önbevalláson alapuló felmérések ellenőrzését szolgáló vizsgálatok (például a rendőrségi letartóztatási adatokkal való egybevetés) azt mutatják, hogy a fehér fiatalok nagyjából reális információkat adnak, míg a fekete fiatalok igyekeznek csökkenteni a bűnözésben való részvételük mértékét.

A bűnözés trendjei

Amint már jeleztük, ha a bűnözőket tömegesen börtönbe zárják, lényegesen csökkennie kellene a bűnözésnek. Ennek elmaradása arra utal, hogy a szabadlábon lévő népesség körében jelentősen megnőtt az elkövetők száma. Az 1977–1992 közötti időszakra vonatkozóan három lépésben próbáltuk megbecsülni ennek a növekedésnek a mértékét.

Először kiszámoltuk: mennyivel kellett csökkennie a bűnözésnek amiatt, hogy egyre többen kerültek börtönbe – vagyis hány bűncselekményt követtek volna el az elítéltek, ha szabadlábon maradtak volna. Lássunk egy egyszerű példát: vegyünk egy 100 fős népességet, ahol évente 40 bűncselekményt követnek el, azaz az egy főre jutó bűncselekmények száma 0,4. Ha minden bűnöző 10 bűncselekményt követ el, négy bűnözőnek kell lennie a népességben. Ha a kormány börtönbe zár közülük kettőt, az egy főre jutó bűncselekmények száma nagyjából a felére esik vissza ($20/98 = 0,204$).

Másodszor: összevettem ezt a számot a valójában elkövetett bűncselekmények számával (a két legfontosabb bűnözési statisztika, az FBI Uniform Crime Report és a National Crime Survey adatai alapján). Az előbbi példát

folytatva: a 0,204 bűnözési arányt meghaladó adat arra utal, hogy akik eddig nem követtek el bűncselekményt, most megtették, vagy akik eddig is bűnözők voltak, most több bűncselekményt követnek el, mint korábban.

Harmadszor: az elkövetett bűncselekmények számát elosztottam a számított elméleti értékkel, s így megkaptam a „bűnelkövetési hajlam indexet”. Ez az index egyaránt tartalmazza a szabadlábon lévők bűnözését és a bűnözők elkövetési intenzitását. A példához visszatérve: ha a várt 20 helyett 30 bűncselekményt követnek el, akkor 50 százalékkal emelkedik a bűnelkövetési hajlam; ha 40 bűncselekmény történik, az index 100 százalékkal emelkedik. Ha eközben az egy bűnöző által elkövetett bűncselekmények száma változatlan marad, a számított index változása a bűnözésben való részvételi arány növekedését jelzi.

Ha – a vázolt számítások szerint, az FBI statisztikái alapján – a bűnelkövetési hajlam nem növekedett volna, a bebörtönzöttek számának növekedése miatt több mint felével kellett volna visszaesnie az egy férfira jutó bűncselekmények számának. 1977–1992 között azonban ez a szám, ha szerény mértékben is, de emelkedett. Ez pedig a számítások szerint azt jelenti, hogy a szabadlábon lévő férfiak bűnözése 163 százalékkal növekedett. A National Crime Survey alapján a változás trendje hasonló.

A bűnözés munkaerőpiaci okai

A bűnözés okai rendkívül összetettek: a kriminológia számos tényezőt vesz figyelembe: az elkövetők kora, neme, közösségi, származási, családi háttere, intelligencia-szintje, egészségügyi és gazdasági helyzete egyaránt szerepet játszik (Wilson and Petersilia 1995). Anélkül, hogy ezt a komplexitást alulértékelném, egy, a közgazdászok szívéhez közel álló gondolatmenetre hívom fel itt a figyelmet: arra, hogy alapvetően a munkaerőpiaci ösztönzők befolyásolják, hogy milyen mértékben válnak a férfiak bűnelkövetőkké. Konkrétabban: az alacsonyabb képzettségű férfiak munkaerőpiacának összeomlása a nyolcvanas–kilencvenes években valószínűleg hozzájárult bűnözésük növekedéséhez.

A munkaerőpiac változásai akkor nyújthatnak megalapozott magyarázatot az amerikai férfiak növekvő bűnözésére, ha 1. a bűnözés gazdasági haszna relatíve nagyobb, mint a törvényes munkáé, és 2. a fiatal férfiak érzékenyen reagálnak ezekre a relatív előnyökre.

A bűnözés relatív hasznai

A bűnözés anyagi haszna attól függ, hogy milyen törvényes jövedelemforrások vannak, milyenek a bűnelkövetés lehetőségei, milyen esély van a sikerre és milyen a várható büntetés.

Bizonyított tény, hogy a hetvenes évek közepétől a kilencvenes évekig lényegesen romlottak az alacsony képzettségű férfiak legális kereseti lehetőségei. A csökkenés mértékének megítélése számos tényezőtől függ, de a

20–30 százalékos visszaesés valószínűsíthető. A látszólagos munkahelyteremtési erőfeszítések ellenére nem történt előrelépés sem az alacsonyabb képzettségűek ledolgozott óráinak számát tekintve, sem a munkahely/népesség arány tekintetében.

Az ösztönzők egyenlegének másik oldalán a bűnözéssel szerezhető jövedelmek állnak. Miután a bűnözők nem teszik közzé jövedelmi adataikat, nincsenek pontos becsléseink arról, mennyi hasznot hoz a bűnözés, még kevésbé arról, hogy mennyit változott a bűnözés jövedelmezősége. A kérdőívekre adott válaszokból, illetve a megkérdezettek bűnözéssel kapcsolatos feltételezéseiből ugyanakkor az derül ki, hogy elsősorban a fiatalok körében emelkedett a bűnözés jövedelmezősége. Egy 1980-ban Bostonban, Chicagóban és Philadelphiában végzett felmérés során megkérdezték a fiatalokat: mit gondolnak, többet kereshetnének-e „az utcán”, mint legálisan? Ugyanebben a vizsgálatban voltak kérdések arról is, hogyan ítélik meg bűnözési lehetőségeiket. 1989-ben a bostoni ifjúságkutatás keretében ugyanezeket a kérdéseket tették fel. A két felmérés között azoknak az aránya, akik szerint az utcán többet kereshetnének, 31, illetve 41 százalékról 63 százalékra emelkedett. Azoknak az aránya, akik úgy gondolták, hogy naponta akár több alkalommal is módjuk lenne illegális jövedelmet szerezni, megkétszereződött, és 1989-ben már csaknem elérte az 50 százaléket (Freeman 1992).

Az 1980-as felmérés szerint a fiatalok bűnözésből szerzett, éves átlagos jövedelmé 1807 dollár volt, míg az 1989-es felmérés 3008 dollárt mutatott ki, ami reálértéken mintegy 5 százalékos növekedést jelent. Az éves jövedelem tehát nem túl magas: még akik heti egy bűncselekményt vallottak be, 1989-ben ők is csak 5400 dollár éves jövedelemre tettek szert. Am ha „órabérre” fordítjuk le ezeket az összegeket, Bostonban 1989-ben 10 dollár körüli értéket kapunk. Ez meghaladja a legális munkával szerezhető 7,5 dollárt és azt az 5–6 dollárt, ami a társadalombiztosítási járulék és az adók levonása után megmarad belőle.

A felnőtt bűnözők jövedelmeire vonatkozó becslések hasonló eredményeket mutatnak. Az 1990-ben washingtoni droggereskedők körében végzett vizsgálat (Reuter, MacCoun and Murphy 1990) szerint havi nettó 2000 dollár volt a jövedelmük, ami órabérben kifejezve 30 dollár, s ily módon „a droggereskedelem órabérben számolva lényegesen jövedelmezőbb, mint bármilyen legális munka”. További számítások szerint a droggereskedők illegális jövedelme annyival haladja meg a törvényes úton megszerzhetőt, hogy pénzügyi szempontból megéri minden két évi kereskedés után egy évet börtönben tölteni. Egy 1996-os börtönfelmérés adatai alapján kimutatható, hogy akik csak bűnözésből szereztek jövedelmet, átlagosan évi 24 775 dollárt (Freeman 1992) „kerestek”, ami nagyjából összhangban van az említett havi 2000 dolláros összeggel. Az ilyen válaszadók ugyanakkor olyan kevesen voltak, hogy statisztikailag nem tekinthetők reprezentatívnak. Wilson és Abrahamse (1992) szerint azonban a betörésből, lopásból, rablásból és csalásból származó jövedelmek nem túl magasak, és az adott személy számára elérhető legális jövedelemnél alacsonyabbak is lehetnek (bár ez nem feltétlenül igaz, ha órabérben számolunk).

A bűnözésből származó jövedelmek tekintetében potenciálisan fontos té-

nyező lehet a kábítószeres iránti kereslet növekedése, ami részben az új drogok és új források megjelenésével függ össze. 1992-ben a nem kábítószeres ügyben letartóztatottak között nagyon nagy számban voltak, akiknél pozitív volt a drogteszt (50–80 százalék), és a börtönbe kerülők között is sokan voltak, akiket kábítószerrel való visszaélés miatt ítélték el. Sokan követtek el bűncselekményt azért, hogy kábítószerre szerezzenek pénzt: a kokain- és crackfogyasztók 39 százaléka ismerte el, hogy bűncselekményt követett el a kábítószerre szükséges pénz megszerzéséért.

A bűnözés jövedelmezőségét egy további tényező is befolyásolja: a siker esélye. Ha az elkövetőt elfogják, aligha tesz szert jövedelemre. Ha börtönbe kerül, a büntetés ideje alatt nem lesz legális jövedelme, és szabadulása után még kevesebb vagy semmi lehetősége sem marad a legális jövedelemszerzésre. Miután a nyolcvanas években nőtt a valószínűsége annak, hogy az elkövetők börtönbe kerülnek, lehetséges, hogy a bűnözés valós „jövedelmezősége” csökkent, annak ellenére, hogy a legális kereseti lehetőségek is drasztikusan szűkültek. E hipotézis ellenőrzésére megvizsgáltam a börtönbüntetés valószínűségét a különböző bűncselekmények esetében 1974–1986 között. Kiderült, hogy a legnagyobb mértékben – 9,1 százalékponttal – a rablásért való büntetés valószínűsége növekedett. Langan szerint 1986-ban az átlagos börtönben töltött idő 15 hónap volt, ami azt jelenti, hogy a szabadságvesztés 11 százalékkal csökkent a fogvatartott legális jövedelmét (feltételezve, hogy a büntetés alatt egyébként teljes munkaidőben dolgozna). Ez a visszaesés lényegesen kevesebb, mint a legális keresetek reális, 30 százalékos csökkenése.

Egy részletesebb elemzés során össze lehet vetni a legális keresetek csökkenésének és a börtönbüntetés növekvő valószínűségének hatását az egész élet során megszerzett jövedelemre. Ebben az elemzésben hosszabb távú hatásokkal is számolni kell: mennyiben növeli a börtönbüntetés ténye annak esélyét, hogy egyre szigorúbb büntetéseket szabnak ki, a legális kereseti lehetőségek szűkülését, az illegális lehetőségek bővülésének valószínűségét stb. A legális jövedelmek ismert mértékű csökkenése mellett azonban kétséges, hogy a büntetés megnövekedett valószínűsége kiegyenlítené a jövedelemmérséklést, és a fiatal férfiakat elfordítaná a bűnözéstől.

Ha a börtönbüntetés lényeges, pénzben nem mérhető „költségekkel” is járna (a börtön nem kellemes hely, hacsak az ember nem nagy jövedelemmel rendelkező, fehérgalléros bűnöző), a büntetés növekvő esélye elriaszthatná az elkövetőket. Am ahogyan egyre több fiatal kerül börtönbe az alacsony jövedelmű körzetekből, sok megfigyelő szerint nagymértékben csökken a hatása a büntetés egyik hagyományos, nem pénzbeli hátrányának, a büntetett előélet stigmatizáló hatásának. Ha az elítéltek számával arányosan csökken a stigmatizáló hatás, meggyengül a börtönbüntetés visszatartó ereje.

A pénzügyi számítások összefoglalásaképpen elmondhatjuk, hogy a nyolcvanas években az illegális úton szerezhető jövedelmek a legális kereseti lehetőségekhez képest növekedtek, és hogy az egy óra alatt megszerzhető illegális jövedelem meghaladta a legális jövedelmet. A következő kérdés az, hogy az emberek elég nagy számban reagáltak-e erre a változásra, s ez va-

lóban lényeges mértékben hozzájárulhatott-e a bűnelkövetési hajlam növekedéséhez.

Reagálások a bűnözés „jövedelmezőségére”

Sokféle bizonyíték támasztja alá, hogy a fiatal férfiak reagáltak a bűnözés gazdasági ösztönzőire, és ez elég nagy szerepet játszott a bűnelkövetési hajlam növekedésében.

Először is a bűnelkövetők demográfiai adatai szerint aránytalanul sok közöttük az alacsony legális kereseti kilátásokkal rendelkező: a fiatal, az alacsony képzettségű, a rossz teszteredményeket elérő stb. Az legalábbis valószínű, hogy ezek a tényezők nagyobb mértékben korlátozzák a legális kereseti lehetőségeket, mint az illegálisakat. A kutatási adatok szerint az iskolai végzettség, a kor és az eredmények jobban hasznosíthatók a normális munkaerőpiacon, mint a bűnözésben.

Másodszor: a munkanélküliség, úgy tűnik, nagyobb bűnözéssel jár. A magas munkanélküliségi adatokat mutató körzetek például általában magasabb bűnözést is mutatnak – bár a statisztikai összefüggés nem elég erős. Az egyének vizsgálata azt mutatja, hogy az elkövetők hajlamosabbak bűncselekményt olyankor elkövetni, amikor munkanélküliek. A longitudinális vizsgálatok pedig azt mutatják, hogy a „garázda magatartást folytatók” nagyobb valószínűséggel akkor hagynak fel ezzel, amikor van munkájuk, és nem akkor, amikor munkanélküliek.

Harmadszor: a nagyobb egyenlőtlenség nagyobb mértékű bűnözéssel jár. Még a gyilkossági arányok is korrelálnak az adott városon belüli egyenlőtlenséggel, amit a legrészletesebben Lee 1970-ben és 1980-ban végzett vizsgálatai támasztanak alá. Lee becslése szerint az egyenlőtlenségek nyolcvanas években végbement növekedése 10 százalékos bűnözés-növekedést eredményezett.

Negyedszer: az elkövetők alacsonyabbnak vélik a bűnözéssel járó kockázatot, a jövedelmezőségét magasabbra értékelik, és alacsony legális órabérral rendelkeznek. Viscusi számításai szerint a kockázatról és a jövedelmezőségről alkotott vélemény hatással volt a fiatal feketék bűnözésbe való bekerülésére. Határozott összefüggés van a bűnelkövetés és aközött, hogy az egyén úgy véli-e, hogy több jövedelemre tehet szert az utcán, mint legálisan. Grogger számításai szerint a kevésbé képzett fiatal férfiak jövedelmének visszaesése a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek végéig tartó időszakban 23 százalékos bűnözés-növekedést eredményezett, amit alátámaszt az az adat, amely szerint az adott időszakban a fiatal férfiak letartóztatási aránya 18 százalékkal nőtt.

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy nincsen szükség bonyolult számításokra a bűnözés relatív jövedelmezősége és a bűnelkövetési hajlam közötti összefüggés felfedezéséhez:

1. táblázat

Bűnözésből származó jövedelmek 1979-ben – börtönbüntetések valószínűsége

A bűnözésből származó jövedelem aránya 1979-ben	A börtönbe kerültek aránya 1980 után	Minta
semmi	3,8	4385
nagyon kicsi	7,7	984
1/4 körül	6,2	128
1/2 körül	17,3	98
3/4 körül	29,5	44
csaknem mind	23,1	52

Forrás: National Longitudinal Survey of Youth

Ötödször: az alacsonyabb jövedelemkategóriákban csökkent a férfiak által munkában töltött idő, ahogyan csökkentek jövedelmeik is, méghozzá olyan mértékben, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni őket a bűnözés utánpótlása szempontjából. Az a tény, hogy a rosszul fizetett férfiak kevesebbet dolgoztak, ahogy csökkent a reálbérük, összhangban áll azzal, hogy egyre több időt fordítottak bűnelkövetésre, bár nem feltétlenül jelenti azt, hogy valóban bűnözésre fordították volna megnövekedett szabadidejüket.

Hatodszor: sok fiatal kombinálja a bűnözést és a munkát, s könnyen vált közöttük. Mivel a legtöbb elkövető önfoglalkoztató, és az amerikai munkaerőpiacon nagy a fluktuáció, a legtöbb fiatal férfi számára a bűnözés és a munka nem dichotóm választási kényszer. Joe-nak van állása, kirabol valakit a sötét utcán, és a hétvégén drogot árul. Harry egy darabig drogot árul, majd túl veszélyesnek találja az utcát, ezért egy időre legális munkát vállal, majd elveszíti az állását és újra kábítószer-kereskedelemben fog. Az etnográfiai kutatások szerint a fiatal drogkereskedők körében gyakran átfedés van a legális munka és az illegális tevékenység között. Más adatok szerint sok fiatal férfi tartja ideiglenesnek vagy átmenetinek az illegális jövedelmet, amivel kiegészíti az alacsony vagy más oknál fogva kedvezőtlen legális jövedelmét. Mások számára a legális munka lehetőséget teremt a kockázatosabb illegális tevékenységhez, vagy éppen szélesíti a piacot az illegális árukkal és szolgáltatásokkal kereskedők számára. A 2. táblázat négy bűnelkövetési csoportban mutatja a fiatal férfiak foglalkoztatottságát. A minta az iskolába nem járó, katonai szolgálatot nem töltő fiatalokra és bizonyos bűncselekményekre (bolti lopás, lopás, drogkereskedelem, autólopás, betörés, tiltott szerencsejátékban való részvétel) korlátozódik.

2. táblázat

A felmérés hetében munkával rendelkezők aránya (%) bűncselekmény-csoportok szerint

	Követett-e el bűncselekményt		Minta	
	igen	nem	igen	nem
bevallottan elkövetett vagy elleni bűncselekményt	70,3	73,3	2369	1847
elismerte, hogy van illegális jövedelme vád alá helyezték	66	73,2	951	3265
a következő évben börtönbe került	58,6	71,5	744	3279
	30,4	65,5	46	4223

Forrás: National Longitudinal Survey of Youth

Az adatok azt mutatják, hogy a bűnelkövetők között alacsonyabb a munkával rendelkezők aránya, bár a különbség mértéke szérény az alacsonyabb bűnelkövetési kategóriákban, s csak az egy éven belül börtönbe kerültek között tűnik a munka és a bűnözés nagyjából egymást kizárónak: a különbség itt 35 százalékpont.

A felmérések azt mutatják, hogy sok fiatal számára a legális és az illegális munka közötti határvonal nem éles: mindkettő pénzkereseti lehetőség. Ez a magatartásminta megnöveli annak a lehetőségét, hogy a fiatalok bűncselekményt kövessenek el: a legális és illegális lehetőségek egyaránt rendelkezésre állnak, s ha az adott személy által elképzelt minimális jövedelmet meghaladja a várható kereset, élni fog az alkalommal: valakinek segítségére van szüksége a lopott áru eladásában, egy kihalt utcában parkol egy autó, a helyi gyorsbüfé felvételt hirdet stb. Összegezve: az adatok egybevetésével alátámasztható az a vélekedésünk, hogy a fiatal férfiak értékelhető mértékben reagálnak a bűnözésből megszerezhető haszonra. Ha pedig a bűnelkövetésre való hajlandóság kellő mértékben megvan, könnyen belátható, miért mondott csődöt az Egyesült Államokban az 1980-as és 1990-es években a standard büntetési modell („zárd be a bűnözőket, akkor nem követnek el újabb bűncselekményeket, tehát csökken a bűnözés”). A modell azért is megbukhat, mert csökkennek a legális jövedelmek, a bűnelkövetés lehetőségei pedig növekszenek (esetleg az illegális droggereskedelem piacának bővülése miatt), s így elnyomják a büntetés hatását. A standard büntetési modell az egyénre koncentrálna a piac helyett, és eltúlozza a növekvő mértékű büntetés hatását a bűnözésre. Természetesen még így sem zárható ki, hogy a büntetésnek jelentős elrettentő hatása lehet.

Ahhoz, hogy a büntetés valódi hatását megismerjük, meg kell vizsgálni a bűnözés összefüggését a börtönpopuláció számának változásaival. Marvell és Moody (1994) becslése szerint a börtönpopuláció 10 százalékos növekedése 1,6 százalékkal csökkenti a bűnözést, míg Levitt (1995) más változók alkalmazásával 4-6 százalékra becsüli ezt a hatást.

Bűnözés, börtön és gazdasági élet

A bűnözés társadalmi költségeinek két összegző mutatója van. Az egyik véglet: képzeljük el, hogy a társadalom nem költ semmit a bűnözés ellenőrzésére. Ebben az esetben a bűnözés összes társadalmi költsége kifejezhető az elvesztett vagyon és élet, illetve a szenvedés értékével. A másik véglet: a társadalom olyan sokat költ a bűnözés megfékezésére, hogy egyáltalán nem történnek bűncselekmények. A bűnözés társadalmi költségeit ebben az esetben a börtönök, a rendőrség fenntartási költségei és a polgárok megelőző intézkedései teszik ki – ezeket az összegeket másra is lehetne fordítani. Az utóbbi eset illusztrálásaként lássunk egy példát a *New York Times*-ből (1995. április 12. p. A 21.): „1995-ben California többet költött a börtönökre, mint a felsőoktatásra. A börtönökre fordított összeg aránya az állam költségvetésében az 1980-as 2 százalékról 9,9 százalékra nőtt, míg a felsőoktatási kiadások aránya 12,6 százalékról 9,5 százalékra csökkent. A börtönben lévők száma 23 500-ról 126 100-ra nőtt, és 17 új börtönt építettek.”

Minden társadalom valahol a két véglet között helyezkedik el. A bűnözéssel kapcsolatos veszteségek bizonyos megelőzésére fordított kiadáshoz vezetnek, míg a megelőzési költségek korlátai a bűnözés „elfogadható” szintjét eredményezik. A társadalmi optimum akkor áll elő, ha a társadalom éppen annyit költ kontrollra, hogy az újabb ráfordított pénz összege megegyezik azzal az összeggel, amennyivel a ráfordítás következtében a bűnözés társadalmi költségei csökkennek. Ehhez pedig ismerni kell, hogy miként változnak a bűnözés társadalmi költségei a bűnözés mértékének változásával, és hogy mennyire hatékonyak a különböző megelőző programok.

A bűncselekmények átlagos költségeit nehéz felmérni: a National Crime Survey az áldozatok becslései alapján értékeli a közvetlen pénzbeli veszteséget és az orvosi költségeket. Az 1992-es felmérés szerint egy átlagos betörés 834 dollárba, az autólopás 3990 dollárba, a rablás 555 dollárba került. Az átlagos költség számításakor figyelembe vették a munkaidő-kiesést is, így az áldozatok átlagos teljes anyagi vesztesége bűncselekményenként 532 dollár volt, ami összességében 17,6 milliárd dollárt tesz ki az adott évben. Ez a GDP 0,3 százalékának felel meg.

Egyes kriminológusok sokkal szélesebb körben állapítják meg a bűnözés költségeit: ezek a megközelítő becslések tartalmazzák a nem pénzbeli károkat, a pszichológiai problémákat is. Egyesek bevonják a börtönbe kerülő elkövető kiesett legális jövedelmét, mivel az hatással van az elítélt családjának helyzetére (a férfi elítéltek 56 százalékának van 18 év alatti gyermeke), és a családnak nyújtandó szociális segélyeket tehet szükségessé. Mások kizárják a vizsgálatból a kiesett jövedelmet, mivel annak nagyobb részét az elítéltek felélik. Senki sem tudja felmérni a családok szenvedéseit. Minden problémával együtt, ezek a számítások sokkal realisabbak, mint azok, amelyek csak az ellopott pénzre koncentrálnak, és az eredményeik természetesen jóval meghaladják az utóbbiakét. Egy rablás során például az aktuális pénzbeli veszteség 11-szeresére teszik az egyéb veszteségeket (halálfelelem, szenvedés stb.). Az ily módon számított átlagos költség egy bűncselekményre 2300 és 3000 dollár között van, ami az 1993-ban elkövetett 14,1 millió bűn-

cselekménnyel számolva 32–42 milliárd dollárt jelent, a GDP 0,5–0,7 százalékát.

A bejelentett bűncselekmények száma természetesen jóval kisebb a valóságosan elkövetettekénél, de azt nem lehet biztosan megmondani, hogy vajon növelné vagy csökkentené-e az átlagos költséget, ha minden bűncselekmény ismertté válna. Egyes bűncselekmények kisebb veszteséggel járnak, míg más, be nem jelentettek sokkal nagyobb veszteséget jelentenek (egy biciklilopás sokkal kisebb veszteség, mint például a nemi erőszak, vagy egy gyermek bántalmazása, vagy a családon belüli erőszak). Ha a becsléseinkben ezeket a tényezőket is figyelembe vesszük, a bűnözés társadalmi költségei elérhetik a GDP 1,2–1,6 százalékát.

Végezetül számolni kell az elítéltek termelésének kiesésével is. Bár többségük alacsonyán képzett, és ha szabadlábban volna, munkanélküli lenne, még az alacsonyán képzett férfi munkaerő 2 százaléka is 0,5–0,7 százalékot adna hozzá a GDP-hez, ami az összes bűnözéssel kapcsolatos veszteséget a GDP 2 százalékára emeli. Ezek a költségek támasztják alá a bűnözés kontrollját célzó kiadások szükségességét, beleértve a börtönök és alternatív büntetési formák fenntartását, és minden olyan szociális programot, amelynek célja a bűnözés megelőzése. Az állam és a polgárok által a bűnözés kontrolljára költött összegek sokkal inkább mérhetőek. A bűnildözés és igazságszolgáltatás rendszerére 1990-ben 74 milliárd dollárt, a GDP 1,3 százalékát költötték. Az Egyesült Államok munkaerejének 2 százaléka dolgozik ebben a szférában. A rendszeren belül a legnagyobb kiadást a börtönök jelentik. 1990-ben 25 milliárd dollárt költöttek rájuk. 1,14 millió elítélttel számolva az átlagos költség fejenként 22 000 dollár volt.

A másik nagy költségcsoportot a magánkiadások jelentik. A magán biztonsági szolgálatok az Egyesült Államok leggyorsabban növekvő foglalkozási csoportját jelentik, 1992-ben a foglalkoztatottak 0,6 százalékát adták. A magánháztartások és a munkahelyek egyaránt jelentős megelőző lépéseket tesznek. A magánszemélyek több pénzt költenek a biztonságukra oly módon is, hogy például taxival mennek haza a mozi után, cégeiket inkább az elővárosokban működtetik és nem a városközpontokban stb. Úgy vélem, nagyjából a GDP 0,6 százalékának megfelelő összeget költik ezekre az intézkedésekre, az őrségektől a biztonsági berendezésekig.

Mindent egybevetve, a GDP mintegy 2 százalékát fordítjuk a bűnözés kontrolljára. Bizonyos szempontból ez egyszerűen része egy modern állam működési költségeinek, más szempontból viszont szintiszta veszteség. A kiadások oldaláról nézve, ha meg tudnánk állapodni a potenciális elkövetőkkel abban, hogy nem válnak bűnözővé, vagy olyan politikákat tudnánk kidolgozni, amelyek képzik őket vagy támogatják az elhelyezkedésüket, és így térítik el őket a bűnözéstől, erre akár a GDP 4 százalékát elkölthetnénk (a jelenlegi 2 százalék veszteség és a 2 százalék költség összegét), és jelentősen javíthatnánk a társadalom közérzetét.

A kriminológusok az elmúlt években sokat vitatkoztak azon, hogy vajon kifizetődő-e a börtönök. Zedlewski (1987) szerint a börtönbüntetés haszna a költségéhez képest 17-szeres. Ez a becslés azonban azon a feltevésen alapul, hogy minden elítélt 180 bűncselekményt követne el, ha szabadlábban

volna. A szerényebb becslések szerint az átlagos bűncselekmény-számú (12–15) elítéltek esetében a haszon/költség arány egynél nagyobb, de már egynél kisebb azok esetében, akik kevesebb bűncselekményt követnek el. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a börtönbe kerülő elkövetők helyébe újabbak lépnek, az alacsonyabb értékek látszanak megalapozottnak.

A börtönök kifizetődőségéről szóló viták azt mutatják, hogy a bűnözéssel összefüggő veszteségek éppen elég magasak ahhoz, hogy a börtönbüntetések jelenlegi számát indokolják, de ennél sokkal magasabbat már nem, és hogy az alternatív büntetési módszerek költség-hatékonyabbak lehetnek bizonyos jelenlegi elítéltek esetében is. Clear és Braga (1995) jó áttekintést adnak ezekről a módszerekről: házi őrizet, elektronikus megfigyelés, feltételes szabadlábra helyezés stb. A bűnözéssel összefüggő veszteségek aránya azonban azt is alátámasztja, hogy még a viszonylag drága munkahelyteremtés/bűn-megelőzés típusú programok is kiállnának a költség/haszon próbát. Bár nem ismerünk „csodaszert”, az sem igaz, hogy minden ilyen program szükség-szerűen megbukik.

Mindenesetre, ha helyes az a megállapítás, hogy az alacsony képzettségű férfiak munkaerőpiacának összeomlása hozzájárult ahhoz, hogy nagyobb számban váltak bűnelkövetők; és az is igaz, hogy a fiatalok körében az utánpótlás elegendő ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás növekvő költségek mellett is éppen csak lépést tartson a bűnözéssel, akkor nehezen képzelhető el olyan hosszú távú megoldás, amelynek ne lenne része a *munkaerőpiaci lehetőségek javítása a kevésbé képzett fiatalok számára*. Bizonyos, hogy a legális munka vonzóbbá tételéhez szükség van a büntetések szigorítására – amint ez ma az Egyesült Államokban zajlik –, ám az is biztos, hogy a folyamatnak hasznára válna a legális munka jövedelmezőségének növelése is. A két megközelítés egyidejű alkalmazása – több forrás biztosítása a rendőrségnek, a bűnözők bebörtönzése a legaktívabb időszakukban (és nem 40–60 éves korukban), és ezzel együtt a kevésbé képzettek legális jövedelemszerzési lehetőségeinek növelése – alighanem legalább a fiatalok egy részénél megelőzné a bűnelkövetést. Bármely efféle politika kritikus része természetesen az utóbbi: a legális lehetőségek biztosítása. Korunk kérdése az, hogyan lehetne a kevésbé képzett amerikai férfiak munkaerőpiacát erősíteni és visszafordítani jövedelmeik és kereseti lehetőségeik nagyarányú csökkenését. A válasz mind a bűnözésre, mind egy sor más, társadalmi gondra hatással lesz.

Fordította: Kiss Róbert

Irodalom

- Blackburn, Kim–David Bloom–Richard Freeman: The Declining Economic Position of Less Skilled American Men. In: Burtless, Gary (ed.): *A Future of Lousy Jobs? The Changing Structure of U. S. Wages*, Washington D. C.: Brookings Institution, 1990. 31–76.
- Cavanagh, David P.–Mark A. R. Kleiman: *A Cost Benefit Analysis of Prison Cell Construction and Alternative Sanctions*. Cambridge Mass., June 1990.
- Clear, Tobb–Anthony Braga: Community Corrections. In: Wilson, J. Q.–Joan Petersilia (eds.): *Crime*. San Francisco: Institute for Contemporary Studies, 1995. 421–444.

- Cohen, Mark A.: Pain, Suffering and Jury Awards: A Study of the Cost of Crime to Victims. *Law and Society Review*, 1988, 22:3, 537-555.
- Dilulio, John-Anne Piehl: Does Prison Pay? *Brookings Review*, Fall 1991, 4. 29-35.
- Freeman, Richard: Crime and Labor Market. In: Wilson, J. Q.: *Crime and Public Policy*, San Francisco: Institute for Contemporary Studies, 1983, 89-106.
- Freeman, Richard: Crime and the Employment of Disadvantaged Youth. In: Peterson, George-Wayne Vroman (eds.): *Urban Labor Markets and Job Opportunity*, Washington D. C.: Urban Institute, 1992. 201-237.
- Langan, Patrick: America's Soaring Prison Population, *Science*, March 29, 1991, 251, 1568-1573.
- Levitt, Steven: The Effect of Prison Population Size on Crime Rates: Evidence from Prison Overcrowding Litigation, mimeo. Harvard University, February 1995.
- Marvell, Thomas-Carlisle Moody: Prison Population Growth and Crime Reduction, *Journal of Quantitative Criminology*, 1994, 10:2, 109-140.
- Reuter, P., R. MacCoun-P. Murphy: Money from Crime: a Study of the Economist of Drug Dealing in Washington D. C., Santa Monica, Calif.: Rand Drug Policy Center, 1990.
- Zedlewski, Edwin: Making Confinement Decisions, U. S. Department of Justice, Washington D. C., 1987.